

УДК 347.122

Ходєєва Н.В.

викладач кафедри цивільного права і процесу

(Харківський національний університет внутрішніх справ)

ФІЗИЧНІ ОСОБИ ЯК СУБ'ЄКТИ ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ ПРО СТАН СВОГО ЗДОРОВ'Я

У статті розглядаються проблемні питання щодо визначення фізичних осіб як суб'єкта права на інформацію про стан свого здоров'я. Досліджуються деякі аспекти права на інформацію про стан здоров'я, які ведуть до невизначеності теоретико-методологічної бази.

Ключові слова: суб'єкт права, фізична особа, людина, повнолітня фізична особа, малолітня фізична особа, пацієнт, посттанативні особисті немайнові права, адвокат, медичний працівник.

Постановка проблеми. Характер взаємовідносин держави з особою є важливим показником стану суспільства в цілому, його цілей, а також перспектив його розвитку. Питання прав і свобод людини і громадянина на сьогодні є найважливішою проблемою внутрішньої та зовнішньої політики усіх держав світової співдружності. Саме стан справ у сфері забезпечення прав і свобод особи, їх практичної реалізації є тим критерієм, за яким оцінюється рівень демократичного розвитку будь-якої держави і суспільства в цілому.

Взагалі визначення суб'єкта права для правових науки є базовим, це соціально-правовий феномен, який продовжує постійно досліджуватись. В Україні сьогодні триває період формування суспільства нового типу – інформаційного суспільства. Одним із головних пріоритетів розвитку країни визнається побудову відкритого для всіх інформаційного суспільства орієнтованого на інтереси людей, де кожен може мати вільний доступ до

інформації. Виходячи з ідеї первинності суб'єкта права, можна стверджувати, що не суб'єкт права є елементом правових відносин, навпаки, правові відносини, зв'язки «належать» суб'єктові права. Суб'єкт — це та вісь, навколо якої формуються саме правові зв'язки, відносини [1, с. 64]. Отже суб'єкт правовідносин — це суб'єкт права, який виступає учасником правових відносин і наділений відповідними суб'єктивними правами та юридичними обов'язками.

Також здоров'я фізичної особи в Україні відповідно до ст. 3 Конституція України проголошується вищою соціальною цінністю [2, с. 3]. Однак незважаючи на це існують певні проблемні питання щодо визначення суб'єкта права на інформацію про стан свого здоров'я.

Необхідно зауважити, що в науковій літературі вчені: Р. О. Стефанчук [3], М.С. Малєїна[4], В.І. Аكوпова[5], С. Н. Братусь[6], Т. В. Блащук[7], С. О. Сліпченко[8], С.Г. Стеценко[9], В. С. Толстой[10], Е. А. Суханов[11], А. О. Кодинець[12], акцентували свою увагу на загальному визначенні суб'єкта права, однак визначенню суб'єкта права на інформацію про стан свого здоров'я було приділено недостатньо уваги.

Головним компонентом і одночасно центром, ядром правової системи є такий суб'єкт права, як людина в її юридичній якості як носій суб'єктивних юридичних прав і обов'язків, учасник правових відносин, тобто суб'єкт, який володіє здатністю мати права й обов'язки, реально своїми власними діями здійснюючи ці права й обов'язки.

Відповідно до ст. 24 ЦК України фізичною особою є кожна окрема людина, що виступає як учасник цивільних відносин [13].

Поняття «фізична особа» і «людина» взаємопов'язані, але не тотожні. Фізична особа – це завжди лише людина.

Т. В. Блащук вважає, що поняття «особа» є родовим. Воно належить всім суб'єктам цивільних прав і використовується у специфічному юридичному розширеному значенні (поширюється і на юридичну особу), оскільки особа з точки зору психології і філософії - суб'єкт суспільних

відносин, який має певний рівень психічного розвитку. Якості особи притаманні психічно здоровій особі, яка досягла визначеного віку, здатна в силу інтелектуальних і духовних якостей бути учасником суспільних відносин, формувати свою позицію, відповідати за свої вчинки. Відповідно до цього не кожна людину можна вважати особою. Поняття «особа» є вужчим за поняття «людина» правильно підкреслюється в юридичній літературі, особою не народжуються, нею стають. Поняття «людина» як суб'єкт права широко використовується в різноманітних міжнародних документах і законодавстві. Так, в ст.6 Загальної декларації прав людини, прийнятої Генеральною асамблеєю ООН в 1948 р., зазначено, що кожна людина, де б вона не знаходилася, має право на визнання її правосуб'єктності. Людина в подібних випадках розглядається як істота, яка поєднує в собі біологічні та соціальні елементи, якій притаманна форма розвитку психіки – свідомість [7, с.161–163].

Проте людина може бути, а може і не бути учасником цивільних відносин. Крім того, людина може розглядатися як суб'єкт права, а може бути предметом наукового дослідження або розглядатися як об'єкт впливу і іншій системі суспільних відносин. Фізична особа має індивідуальні природні властивості і громадянські характеристики. Так, визнання почерку однією з основних властивостей індивідуальності зумовило потребу підпису договорів та інших угод. До громадських характеристик людини слід віднести її ім'я, громадянство, соціальний стан, володіння мовами тощо. Сукупність цих характеристик дає можливість називати людину громадянином. Таким чином, можна сказати, що кожний громадянин наділений природними властивостями і громадськими характеристиками, які обумовлюють можливість його участі в цивільних правовідносинах у ролі суб'єкта цих відносин (фізичної особи).

Згідно із ст. 34 Конституції України передбачено, що кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб - на свій вибір[2]. Вказане вище також

знаходить своє підтвердження і в цивільному законодавстві, відповідно до положень якого: ч.1 ст. 302 ЦК України зазначає, що фізична особа має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію, а також ч.1 ст. 285 ЦК України, вказує на те, що саме повнолітня фізична особа має право на достовірну і повну інформацію про стан свого здоров'я [13].

Як зазначається у чинному законодавстві, у цивільних правовідносинах можуть брати участь громадяни України, іноземні громадяни та особи без громадянства. При цьому іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, - за винятками, встановленими Конституцією України, законами чи міжнародними договорами України. Однак для того, щоб людина могла виступати суб'єктом цивільних правовідносин, вона має бути наділена цивільною правоздатністю та дієздатністю ст.25, ст. 30 ЦК України [6, с. 5].

Цивільну дієздатність мають тільки фізичні особи, які усвідомлюють значення своїх дій та можуть ними керувати. Дієздатність в повному об'ємі виникає з досягненням фізичною особою вісімнадцяти років (повноліття) (ст.34ЦК). Діти, які не досягли 14 років (малолітні особи), мають часткову дієздатність. Вчиняють дрібні правочини .

Малолітня особа не несе відповідальності за завдану нею шкоду (ст. 31ЦК). Неповнолітні віком від 14 до 18 років мають неповну дієздатність. Неповнолітні особи мають право вчиняти й інші правочини, але лише при отриманні на це згоди їх батьків (усиновлювачів) або піклувальників (ст.32ЦК). Однак і повнолітня фізична особа може бути обмежена рішенням суду в своїй дієздатності, якщо вона страждає на психічний розлад, який істотно впливає на її здатність усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними (ст.36 ЦК). Тобто у відношенні неповнолітніх і недієздатних осіб правом на отримання інформації про стан свого здоров'я користуються їхні батьки (усиновлювачі) опікуни, піклувальники. Це не означає, що

принцип правдивості не стосується відносин медичного працівника з дітьми і недієздатними, однак він впливає не з закону, а з загальних вимог медичної етики. Відповідно до п.2 ст.285 ЦК України, до досягнення фізичною особою повноліття, батьки (усиновлювачі), опікун, піклувальник мають право на отримання інформації про стан здоров'я дитини або підопічного.

Відповідно п.4 ст.285 ЦК України у разі смерті фізичної особи члени її сім'ї або інші фізичні особи, уповноважені ними, мають право бути присутніми під час дослідження причин її смерті та ознайомитися з висновками щодо причин смерті, а також право на оскарження цих висновків до суду.

В доктрині існує декілька підходів щодо визначення моменту виникнення та припинення особистих немайнових прав.

Як зазначає Стефанчук Р.О., посттанативні особисті немайнові права виникають не в момент народження фізичної особи, а в момент та з приводу смерті іншої фізичної особи, отже на відміну від інших суб'єктивних цивільних прав смерть в цьому випадку буде виступати не як правоприпиняючий чи правозмінюючий юридичний факт, а як правостворюючий. [3, ст.420].

Іншої думки дотримується Сліпченко С.О., який вважає, що відділення блага може відбуватися незалежно від спрямованості чи правомірності дій, а іноді й у результаті подій. При цьому об'єкт не стає чужим для первинного обладателя. Після його смерті, як правило, зберігаються можливості встановити, кому вони належали, зберігаються властивості нематеріальних благ персоніфікувати своїх колишніх носіїв [8, ст.198].

Ми погоджуємось з доктринальним підходом Стефанчука Р.О. і вважаємо, що посттанативні особисті немайнові права, а саме право на інформацію про стан здоров'я особи яка померла, виникає в момент та з приводу смерті даної фізичної особи, у членів її сім'ї, або інших фізичних осіб, уповноважених нею, це відображається у можливості бути присутніми під час дослідження причин її смерті та ознайомлюватись з висновками щодо

причин смерті, та право на оскарження цих висновків до суду, отже на відміну від інших суб'єктивних цивільних прав смерть в цьому випадку буде виступати не як правоприпиняючий чи правозмінюючий юридичний факт, а як правостворюючий.

Згідно з ч.1 ст 39 «Основ законодавства України про охорону здоров'я», саме пацієнт, який досяг повноліття, має право на отримання достовірної і повної інформації про стан свого здоров'я, у тому числі на ознайомлення з відповідними медичними документами, що стосуються його здоров'я [14]. Отже при визначенні фізичної особи, як суб'єкта права на інформацію про стан свого здоров'я, необхідно більш детально розглянути поняття «пацієнт». Пацієнт (лат. *patiens* — терплячий, страждаючий) — фізична особа, яка отримує медичну допомогу (профілактичну, діагностичну, лікувальну), або піддається медико-біологічним дослідженням (клінічним випробуванням), або є донором крові чи певного органа при трансплантації тощо[15]. Пацієнт, досить поширене, але не стале поняття, яке потребує подальшого уточнення. Наприклад у фармації більш широко використовують терміни: відвідувач, споживач, хворий, значно рідше — пацієнт. Зі зміною пріоритетів суспільства, змінюються і фізичні особи (суб'єкти права), які в ринкових умовах, де пропонується великий обсяг послуг, стають більш розбірливим і вимогливим. Відвідуючи медичні установи, фізичні особи зазвичай бажають спілкуватися з фахівцями, не тільки з приводу наявних в них хвороб, а і з приводу виключення можливості їх появи у майбутньому, з приводу моральної і духовної підтримки, та з приводу надання необхідної допомоги у відповіді на питання щодо фізіології людини, тощо. В українському законодавстві не закріплено загального визначення поняття «пацієнт». Визначення цього терміну передбачено у проектах законів «Про фінансування охорони здоров'я та медичне страхування» від 19 вересня 2006р., відповідно до якого, пацієнт - це особа, яка звернулася за медичною послугою; та «Про правові основи біоетики і гарантії її забезпечення» від 08

червня 2005 р. відповідно до якого пацієнт - це здоровий або хворий споживач медичних послуг[16, ст.96].

У той же час, під час вивчення наукової літератури щодо формулювання цього поняття, виявилось необхідним дати йому чітке визначення С.Г. Стеценко вважає, що «пацієнт» - це людина, що звернулася в лікувально-профілактичний заклад за діагностичною, лікувальною або профілактичною медичною допомогою, або бере участь в якості випробуваного при клінічних випробуваннях лікарських засобів [9, ст. 154]. Іншими словами, для набуття статусу пацієнта у людини повинні виникнути реальні відносини (правовідносини) з медичним закладом незалежно від його організаційно-правової форми (державне, муніципальне, приватне), основані на зверненні людини в даний заклад за медичною допомогою або участю його в клінічних випробуваннях. Ми погоджуємось з його визначенням, однак існують наприклад випадки, коли особа загубила результати своїх обстежень і звертається до закладу охорони здоров'я з метою повторного одержання попередніх результатів. В даному випадку громадянин вступає у відносини з медичним закладом, але це звернення не припускає виконання медичних втручань. Громадянин у даному випадку наділений певними правами і обов'язками, отримує право знайомиться з медичною документацією і розпоряджатися конфіденційною інформацією, що стосується стану його здоров'я.

Ми також погоджуємось із визначеннями, В. І. Аكوпова і Е. Н. Маслова, які відзначають, що «пацієнтом вважається будь-яка людина, що звернувся за медичною допомогою, незалежно від стану свого здоров'я або наявності будь-якого захворювання, тобто це більш широке поняття, ніж хворий»[5, ст. 217]. Однак бувають випадки коли особа страждає захворюванням, але займається самолікуванням в домашніх умовах, або ж коли фізична особа відмовляється від пропонованого медичного втручання, тобто вона не звертається за медичною допомогою, а отже не вступає в медико-правові відносини з медичними працівниками, навіть якщо вони

страждають захворюваннями. Тобто дані особи не можуть вважатися пацієнтами.

Враховуючи вищевикладене, аби фізична особа набула статусу пацієнта вона не обов'язково повинна: вступати в правовідносини з медичним закладом з метою виконання медичних втручань, та не завжди при зверненні може мати будь-яке захворювання; та навпаки може мати будь-яке захворювання, але з певних об'єктивних, або суб'єктивних причин не звертатися за медичною допомогою, а отже може не вступати в медико-правові відносини з медичними працівниками. На підставі вищевикладеного доцільно змінити в ч.1 ст 39 Основ законодавства України про охорону здоров'я термін «пацієнт» на «фізичну особу».

Ще одним суб'єктом права на інформацію про стан свого здоров'я є адвокат. Адвокат (від лат. *advocates* — прикликаний від лат. *advoco* — запрошую) — юрист, що надає професійну правову допомогу громадянам та юридичним особам шляхом реалізації прав в їх інтересах [17].

В Україні адвокат — фізична особа, яка здійснює адвокатську діяльність на підставах та в порядку, що передбачені Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [18]. Здійснюючи свої професійні обов'язки з надання правової допомоги, адвокати нерідко потребують отримання копій різних медичних документів та інформації із закладів охорони здоров'я (використовують для цього адвокатський запит) . До адвокатського запиту необхідно додати посвідчені адвокатом копії свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю, та ордер або доручення з органу, уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги. Відповідь на адвокатський запит повинна бути надана не пізніше п'яти робочих днів з дня отримання запиту, продовжити термін його розгляду можна не більше як до двадцяти робочих днів (наприклад, якщо потрібно підготувати значний обсяг інформації). В з'язку з тим, що інформація про стан свого здоров'я є інформація з обмеженим доступом, а саме конфіденційна, адвокат має право лише витребувати медичну інформацію

про свого клієнта, з яким, для прикладу, уклав договір про надання правової допомоги. Цим повноваженням адвоката повинен наділити клієнт. Надавати адвокату медичну інформацію про інших фізичних осіб (окрім його клієнта) неправомірно.

Медичні працівники (як суб'єкти, що перебувають у трудових відносинах з закладами охорони здоров'я), медичні працівники як приватні підприємці беруть безпосередню участь в наданні інформації про стан здоров'я фізичних осіб, а отже також є суб'єктом права на інформацію про стан свого здоров'я. У галузі охорони здоров'я громадянин-підприємець здійснює свою діяльність лише за наявності ліцензії на провадження відповідного виду господарської діяльності в цій галузі, а саме: виробництво лікарських засобів; оптова та роздрібна торгівля лікарськими засобами; переробка донорської крові та її компонентів, виготовлення з них препаратів; проведення дезінфекційних, дезінсекційних, дератизаційних робіт; медична практика. Крім того, медична практика здійснюється за спеціальностями, які зазначаються в ліцензії відповідно до Номенклатури лікарських спеціальностей. Отже, фізична особа — підприємець, який здійснює свою діяльність без створення юридичної особи, водночас виконуючи весь комплекс спеціальних заходів і послуг медичного характеру, що притаманний закладам охорони здоров'я, та створюючи для цього необхідну матеріальну базу, водночас не може набувати статусу, що відповідає статусу закладів охорони здоров'я.

Отже до фізичних осіб суб'єктів права на інформацію про стан свого здоров'я відносяться:

- окрема людина - громадянин України, що виступає як учасник цивільних відносин (має бути наділена цивільною правоздатністю, цивільною дієздатністю);
- іноземні громадяни і особи без громадянства; батьки (усиновлювачі) опікуни, піклувальники у разі якщо фізична особа (дитина або підопічний) неповнолітня або недієздатна;

- члени сім'ї фізичної особи, або інші фізичні особи, уповноважені ними (у разі смерті фізичної особи мають право бути присутніми під час дослідження причин її смерті та ознайомитися з висновками щодо причин смерті).
- медичні працівники (як суб'єкти, що перебувають у трудових відносинах з закладами охорони здоров'я);
- медичні працівники як приватні підприємці беруть безпосередню участь в наданні інформації про стан свого здоров'я фізичній особі;
- пацієнт - фізична особа, яка отримує медичну допомогу або піддається медико-біологічним досліддам.
- адвокати-визначені законодавством як фізичні особи;
- фізичні особи як суб'єкти, що перебувають у трудових відносинах з юридичними особами які є учасниками цивільних правовідносин з приводу отримання інформації про стан здоров'я.

Відсутність цілісного дослідження попри висвітлення окремими ученими деяких аспектів права на інформацію про стан здоров'я веде до невизначеності теоретико-методологічної бази, суперечливої правозастосовної практики. Тому питання щодо визначення суб'єктів права на інформацію про стан здоров'я, це дуже широка і до кінця не вивчена проблема яка заслуговує теоретичної розробки та законодавчого упорядкування. Правильне наукове уявлення про суб'єктів права на інформацію про стан здоров'я має велике значення як для теорії, так і для практики.

Список використаних джерел:

1. Архипов С. И. Субъект права (Теоретические исследования) : дис. докт. юр. наук : 12.00.01 / Архипов Сергей Иванович – Екатеринбург, 2005. – 522 с.
2. Конституція України : від 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – 141 с.
3. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві України: дисс... докт. юрид. наук: 12.00.03 / Руслан Олексійович Стефанчук. – К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького, 2007. – 541с.

4. Малеина М. Н. Личные неимущественные права граждан (понятие, осуществление, защита) : дисс. ... д-ра юрид наук : 12.00.03 / М. Н. Малеина. – М., 1997. – 431 с.
5. Акопов В.И., Маслов Е.Н. Право в медицине. – М.: Книга-сервис, 2002. – 352 с.
6. Братусь С. Н. Субъекты гражданского права / С. Н. Братусь. – М. : Госюриздат, 1950. – 367 с.
7. Блащук Т.В. Фізична особа як суб'єкт підприємницької діяльності // Підприємництво, господарство і право. 2009. - № 7.- С. 161-163.
8. Сліпченко С. О. Особисті немайнові правовідносини щодо оборотоздатних об'єктів : моногр. / С. О. Сліпченко. – Х. : Діса плюс, 2013. – 552 с.
9. Стеценко С.Г. Право и медицина: проблемы соотношения. М.: Международный университет (в Москве), 2002. — С. 154-167.
10. Толстой В. С. Личные неимущественные правоотношения [Электронный ресурс] / В. С. Толстой. – Изд-во Академ. повыш. квалиф. и проф. переподг. раб. образования, 2009. – URL: <http://www.lawmix.ru/commlaw/321> (дата звернення: 26.09.2016).
11. Суханов Е.А. Российское гражданское право : учебн. : в 2 т. – Т. I : Общая часть. Вещное право. Наследственное право. Интеллектуальные права. Личные неимущественные права / отв. ред. Е. А. Суханов. – М. : Статут, 2010. – С. 176, 887.
12. Кодинець А. О. Засоби індивідуалізації учасників цивільного обороту, товарів і послуг у цивільному праві України : дис. канд. ... юрид. наук. – К., 2006. – 219 с.
13. Верховна Рада України; Кодекс України, Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV ... 1206-VII від 15.04.2014, ВВР, 2014, № 24.- 885 с.
14. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19 листопада 1992 р. № 2801-XII // Відомості Верховної Ради України. –1993. – № 4. – 19 с.
15. Фармацевтична енциклопедія / голова ред. ради та автор передмови В. П. Черних. — 2-ге вид., переробл. і доповн. — Київ : МОРІОН, 2010. — 1632 с.,
16. Стеценко С.Г., Сенюта І.Я. Законодавче забезпечення охорони здоров'я в Україні // Право України. — 2007. — № 6. — С. 96-100.
17. URL:<https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%B4%D0%B2%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D1%82> (дата звернення: 20.10.2016).
18. Про адвокатуру та адвокатську діяльність:Верховна Рада України;Закон від 05.07.2012 №5076-VI[Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2013.– № 27. – Ст. 282. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5076-17> (дата звернення: 20.10.2016).

В статье рассматриваются проблемные вопросы относительно определения физических лиц как субъекта права на информацию о состоянии своего здоров'я. Исследуются некоторые аспекты права на информацию о состоянии здоровья, которые ведут к неопределенности теоретико-методологической базы.

Ключевые слова: субъект права, физическое лицо, человек, совершеннолетнее физическое лицо, малолетняя физическое лицо, пациент, постанативни личные неимущественные права, адвокат, медицинский работник.

The article deals with issues concerning determination of individuals as subject of the right to information about their health. We study some aspects of the right to information on health, leading to uncertainty theoretical and methodological framework.

Key words: entity, individual, person, adult individual, minor individual patient, posttanatyvni moral rights, a lawyer, a medical worker.